MILITAIRE HISTORIE

VAN HET DUIN

MILITAIRE HISTORIE VAN HET DUIN

INLEIDING

De tentoonstelling "Militaire historie van het duin", geeft een beeld van ongeveer 200 jaar militaire activiteiten in de duinen tussen Velsen en Zandvoort vanaf de Franse Tijd (1795) tot na de Tweede Wereldoorlog. Zo vestigde zich tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806), de officiële naam voor de Nederlandse Staat, in deze duinen een aantal Hollandse en Franse legertroepen in tentenkampen. Langs de kust legden zij een communicatiesysteem aan door middel van een optische telegraaf. Verder in de 19de en 20ste eeuw waren het de soldaten van het garnizoen Haarlem, afkomstig uit de Koudenhornkazerne en later ook uit de Ripperdakazerne, die de duinen gebruikten als exercitieterrein en schietterrein. Ook de Weerbaarheidsverenigen, bestaande uit een bonte verzameling schietverenigen uit de regio, zoals het Bloemendaals Commando, maakte vanaf 1900 gebruik van de door Haarlem in gebruik zijnde schietbaan. Deze schietbaan was gelegen tegenover het tegenwoordige restaurant Amazing Asia aan de Zeeweg te Overveen.
De Tweede Wereldoorloog geeft extra veel activiteiten in het duin. Zo bouwde de Duitse bezetter vele bunkers, observatieposten, versperringen, zand- en antitankwallen, muren en dergelijke obstakels in de Kennemerduinen.

DE FRANSE TIJD

De zogenaamde Franse tijd was een woelige en revolutionaire periode in onze vaderlandse geschiedenis. Het speelde zich af tussen 1795 en 1813 met de daaraan voorafgaande opkomst der patriotten. Met de omwenteling in 1795 onder invloed van Frankrijk werd de Bataafse Republiek gesticht, elf jaar later het Koninkrijk Holland onder bestuur van Lodewijk Napoleon, in 1810 gevolgd door de inlijving bij Frankrijk.
Tenslotte werden wij in 1813 van het Franse juk bevrijd en werd het Oranjehuis weer in ere hersteld. Tevens werd het begin ingeluid van ons democratisch stelsel.
In die periode, zou de economische situatie in Nederland tot een dieptepunt gaan dalen door de geldverslindende oorlogen van Napoleon. Ook in de gemeente Bloemendaal, die toentertijd zo'n 1450 inwoners telde was de situatie niet beter. Een aantal van hen was werkzaam op de linnen- en garenblekerijen, anderen vonden werk als ambachtsman of als winkelier, er werkten er op de groente- of bloembollenkwekerijen of op de talrijke buitenplaatsen. Een aantal viel onder de bedeling (1).

LEGERKAMPEN

In de duinen vonden ten tijde van de Franse overheersing de nodige activiteiten plaats. De duinen, die men toen de 'Wildernis' noemde, werd voornamelijk door de heren grootgrondbezitters gebruikt om te jagen op klein wild.
Men vond er enkele woningen, wat verspreide aardappelveldjes maar verder was het grotendeels een groot natuurgebied.

Nadat in 1803 Frankrijk weer opnieuw in oorlog was geraakt met Engeland lag de Engels-Russische invasie in 1799 bij Callandsoog en Den Helder, nog vers in het geheugen.
Men verwachtte dan ook opnieuw vanuit zee een landing op onze kust. De Bataafse regering had dan ook uit voorzorg langs de kust van Vlissingen tot Den Helder een aantal legerkampen in de duinen ingericht. Hollandse en Franse soldaten werden onder andere bij de locale bevolking ingekwartierd. Twee afdelingen van het Bataafse leger sloegen hun tenten op te Overveen in de naaste omgeving van Kraantje Lek. Eén was gelegen ten oosten van de Duinlustweg tegenover Kraantje Lek op de gronden van het tegenwoordige Elswout, de andere lag ten westen van Kraantje Lek in de duinen achter de hoge Blinkert.

Een legerkamp op het buiten Elswout te Overveen, met opgeslagen tenten in juli 1803. In het midden de Elswoutslaan, rechts de Blinkert met Kraantje Lek. Tekening door V.van der Vinne (Rijksprentenkabinet Amsterdam).

Van veel krijgsgeweld was geen sprake, wel van een kleurrijk schouwspel, om de soldaten te zien in hun verschillende uitrustingen. Tot de eerste troepen die daar gelegerd werden behoorde o.a. de 7e compagnie fuseliers van het 1e bataljon van de 4e halve brigade, een compagnie die inclusief de staf, ruim 600 man telde. Voorts waren er dragonders en manschappen van èèn der jagerbataljons in hun groene uniformen. Na 1806, als de Bataafse republiek plaats heeft gemaakt voor het Koninkrijk Holland, liggen er in het kamp achter de Blinkert zo'n 700 man van het regiment Jagers van de Koninklijke Garde. Als dit regiment op 24 juni 1807 het kamp betrekt, staat het onder bevel van de kolonel Busman. Hun exercitieterrein lag op de zuidelijke gronden van Elswout, thans het Bovenwegkwartier.
In de duinen achter het tegenwoordige Duinlust, toen het zogenaamde Zwarte Veld geheten, lag de schietbaan die tot 1880 in gebruik was.
Als de bekende Haarlemse schrijver en boekverkoper Adriaan Loosjes daar met enige personen een rondwandeling maakt, merkt hij de volgende toeristische attractie op:*'Kraantje Lek' is nooit zo beroemd of liever bekend geweest als in het jaar 1803. In alle buitenlandsche papieren werd er van gesproken, om het kamp, dat hier in de nabijheid op de twee vlakten gelegen was. Schoon de omstandigheid die het veroorzaakte te bejammeren was, heb ik meermalen met genoegen dat vreemd gezicht in onze duinen gezien, en het scheen dat het den Amsterdammers ook bizonder in den smaak viel, althans welk een menigte bezocht die streek bijna dagelijks en voornamelijk op Zon- en Feestdagen. Verukkelijk was op een schoonen dag vooral het kamp achter Elswout te zien. De drie rijen tenten en de bewegingen der militairen maakten een treffend gezigt. Vooral was fraai te zien toen Generaal Dumonceau over te troepen de revue kwam doen: welk een bizonder vertoon maakten de troepen die door de duinen marcheerende.*

Geheel anders dachten de omwonenden van beide legerkampen zoals die van het buiten Elswout. Zij aanschouwden het krijgsvolk met gemengde gevoelens. De Franse militairen veroorzaakten voor hen de nodige overlast en kenden het verschil niet tussen mijn en dijn. Ook gebruikten de militairen in de zomer de mooie aangelegde vijver om er in te baden.
Een herinnering aan dit kamp op de gronden van Elswout is nog aanwezig in het bos gelegen ongeveer tegenover de ingang van Koningshof aan de Duinlustweg. Dit gedeelte wordt nog steeds 'De Kamp' genoemd, waar de soldaten toen verblijf hielden en hun schietbaan hadden(2).

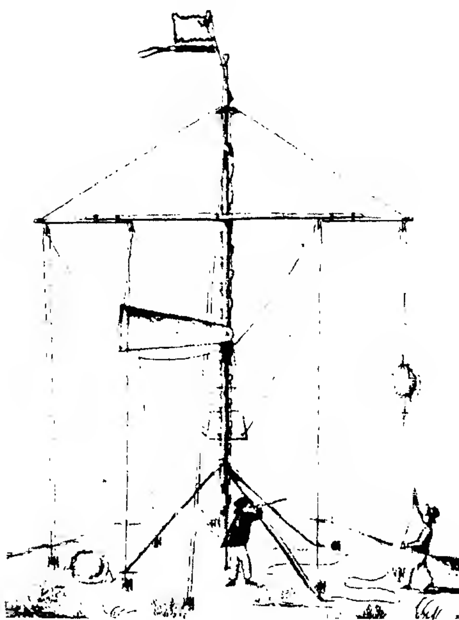
ZANDVOORT

Zo'n legertje kwam werkelijk in actie toen in de herfst van 1803 de kust bij Zandvoort door de Engelsen vanuit zee werd beschoten. Het vissersdorp kreeg met krijgsgeweld te maken toen enige Engelsen zich met een sloep naar het strand begaven. Daar staken zij een locale vissersboot in brand en bliezen weer de aftocht. De moedige Zandvoorter Matthijs Molenaar wist nog net op tijd, onder Engels geweervuur, het schip te redden. Voor generaal Dumonceau, luitenant-generaal over het leger in Noord-Holland, was dit het moment om met een aantal dragonders uit het Overveense legerkamp in Zandvoort polshoogte te nemen. Daar aangekomen hadden de Engelsen reeds de wijk genomen.
Voor zijn dappere reddingsdaad kreeg Matthijs Molenaar later een zilveren tabaksdoos met inscriptie.
Ook de Zandvoorters kregen het alsmaar moeilijker tijdens de Franse bezetting. In datzelfde jaar was de toestand al zo onzeker dat de Raad van Marine der Bataafse Republiek op 10 oktober besloot om de vissersboten achter het duin te bergen. Een onmogelijke beslissing want de Zandvoorters waren juist afhankelijk van de visvangst. Het jaar daarop mocht weer gevist worden tenzij er vijandelijke schepen in de buurt waren. Om de schade wat te beperken kregen de Zandvoorters verlof om ook 's nachts te vissen. Drie jaar later schonk Lodewijk Napoleon als compensatie 400 gulden aan de armen van Zandvoort(3).

DE TELEGRAAF

Misschien heeft het Zandvoortse incident in de herfst van 1803 er mede toe bijgedragen, dat het snelle en sinds 1795 gebouwde optische communicatiesysteem van de telegraaf langs onze kust verder werd uitgebreid richting Haarlem. Generaal Dumonceau gaf in dat jaar de opdracht om deze verbinding tot stand te brengen: twee plaatsen aan de kust, Zandvoort en Breesaap (IJmuiden) gaven via een tussenstation achter de Blinkert bij Kraantje lek de berichten door naar het centrum van Haarlem. Daar was in de toren van de Grote kerk op de Grote markt ook een seinpost ingericht. Zo kon men in de kortste tijd de Engelse verrichtingen op zee naar het hoofdkwartier doorseinen. Overigens waren langs onze gehele kust van Den Helder tot Vlissingen, tientallen van deze telegrafen opgericht. De belangrijkste, die de bewegingen van de Engelse schepen naar Parijs doorseinde, stond te Scheveningen.
De telegraaf was een vernuftig militair apparaat, waarmee men zeer snel berichten kon doorseinen. Aan het hoofd van de bouw van deze telegrafen stond Theodorus Pansier uit Scheveningen. Blijkbaar had hij de nodige ervaring daarvoor opgedaan in zijn woonplaats. Toen de verbindingen klaar waren gaf hij instructies aan de nieuwe seinwachters.
Als attributen gebruikten zij: schrijfgerei, verrekijker, licht, codeboek en dergelijke. Hun verdiensten waren 6 gulden per week. De seinwachter van Zandvoort was Jacob Kraaij.

De telegraaf was een uitvinding van de Franse ingenieur Claude Chappe en zijn vier broers in 1792. Een jaar later kreeg hij een benoeming als telegraaf-ingenieur van de Nationale Conventie in Frankrijk en werd hem opgedragen een proefverbinding tot stand te brengen. Korte tijd later werd er over een afstand van 240 km tussen Parijs en Lille via 22 stations de eerste telegraaflijn gebouwd. Binnen twee minuten kwam de verbinding tot stand. Voor het revolutionaire Frankrijk was dit een welkome en succesvolle uitvinding zodat vele andere verbindingen hierna volgden. De telegrafen of seinposten plaatste men altijd op hoge, markante punten zoals een hoog gebouw, of hoge berg of duintop, om ze zo duidelijk mogelijk te kunnen observeren. De constructie was van hout en bestond uit een lange verticale mast, voorzien van een horizontale balk. Aan de verticale mast bevonden zich twee houten borden die door middel van een constructie van touwen en katrollen konden worden bewogen. Aan de uiteinden van de horizontale balk zaten touwen waaraan een bal op en neer gehesen kon worden. Er kwam weinig mankracht aan te pas om de borden te verplaatsen. Met geheime tekens uit een codeboek, was het mogelijk 8464 verschillende woorden resp. zinnen door te seinen.De telegraaf werd alleen voor militaire doeleinden gebruikt. Met de aftocht van de Fransen verdwenen ook alle telegrafen langs onze kust. De seinwachter Th.Pansier van de Grote Kerk te Haarlem werd in 1814 voor zijn prestaties bevorderd tot generaal en de duintop in Scheveningen is tot op heden als de 'Seinpost" bekend gebleven. Pas in 1890 gaat men plannen maken in de gemeente Bloemendaal voor de elektrische impuls-telegraaf [telegram](4).

De optische telegraaf of seinpaal, in 1803 opgesteld in de duinen ten westen van de Blinkert. Deze diende als tussenstation voor berichtgeving vanuit zee naar de stad Haarlem (Atlas van Stolk Rotterdam).

DE RUITERIJ

De Huzaren van Boreel begonnen in 1813 met een regiment van vier veldeskadrons met 27 officieren, 722 manschappen en 690 paarden gelegerd in de stad Haarlem.
In het verloop van de 19de eeuw gebruikten het Haarlemse Garnizoen alsmede de ruiterij de duinen ook als excercitie- en schietterrein.
Het paardenvolk bleef tot 1925 deel uitmaken van het garnizoen. Het Regiment Dragonders verbleef 32 jaar in het garnizoen. De Huzaren hielden in Haarlem een mobilisatie-depot tot 1940. De bevolking van Haarlem was trots op zijn paardenvolk. Haarlem had niet voor niets de bijnaam "Paardenstad".

SCHIETVERENIGINGEN IN HET DUIN

Het is opvallend hoe aan het begin van de 20ste eeuw het verenigsverband opgang maakte. Zowel in de dorpen als in de steden vond men tal van verenigingen, van het locale fanfarekorps tot aan de toneelvereniging aan toe: voor ieder wat wils! Zo ook de locale schietverenigingen onder de noemer van Weerbaarheidsverenigingen. Ieder dorp had er wel een. Zo kende de gemeente Bloemendaal 37 verschillende verenigingen waaronder drie schietverenigingen.
Deze weerbaarheidsverenigingen kwamen voort uit het militaire denken en de plicht die vele burgers voelden ten opzichte van de bescherming van hun vaderland. Ook vanwege de Boerenoorlog die zich in Zuid-Afrika afspeelde rond die tijd. Op de schietbaan in het duin aan de Zeeweg ging het er natuurlijk ook om, gezellig in clubverband schietwedstrijden te houden. Eenmaal lid van zo'n vereniging scheelde het voor de dienstplichtigen. Zij mochten twee maanden korter dienen.

BLOEMENDAALS COMMANDO

In het dorp Bloemendaal was het de schietvereniging Bloemendaals Commando die het langste heeft bestaan. In februari 1900 werd deze opgericht met als voorzitter de bekende Bloemendaler Bram Koolhoven. Een jaar later telde de vereniging al 140 leden. De club was zelfs zo populair dat er ook vrouwen lid waren. In de winter schoot de club op vrijdagavond en zondag's na de kerk in het Bloemendaalse café Vreeburg tegenover de hervormde kerk. De gym- en excercitieoefeningen hield men in het gymlocaal van de Bloemendaalse school.
In Overveen had men de schietvereniging Generaal Joubert (1-1-1900 opgericht) en Vogelenzang had zijn schietclub onder de naam Graaf Floris V.
De eerste Haarlemse schietverenigingen dateren al vanaf 1866, zoals de Vereniging tot bevordering van 's Lands Weerbaarheid voor Vaderland en Koning, Willem III (1883), Vicit Vim Virtus (1886), Generaal Van Merlen (1892), de Ned.

Weerbaarheidsveren.(1894), Claudius Civilus (1895), Jong Nimrod (1900) en Weerbaarheidsvereniging de Bataaf (1903). In dat jaar werd ook de Bond Schietverenigingen van Haarlem en Omstreken opgericht waarvan de meeste verenigingen lid waren. De stad Haarlem had deze schietbaan al sinds het midden van de 19de eeuw in gebruik en was in die tijd gelegen vanaf de Joodse begraafplaats richting het westen. Nu vindt men de ingang van de voormalige schietbaan aan de Zeeweg tegenover restaurant Amazing Asia. De eerste twee banen waren 1000 meter lang en bekend is dat bijvoorbeeld het Bloemendaals Commando de schietbaan ieder jaar van Haarlem huurde van april tot oktober.

De schietvereniging 'Bloemendaals Commando' op de schietbaan te Overveen. Opname kort na de oprichting van het Commando op 15 februari 1900.

VOETBALCLUB B.V.C.

Toen in 1912 enige voetbal-enthousiasten op de Overveense schietbaan de mogelijkheid bespraken om ook een voetbalclub van Volksweerbaarheid op te richten, waren er direct een aantal te vinden. Op 26 juli 1912 was het zo ver dat in café Het Wapen van Amsterdam de voetbalclub Volksweerbaarheid werd opgericht. Na enkele jaren liep het ledenbestand van deze club terug en besloot men een fusie aan te gaan met de voetballers van Bloemendaal. Deze combinatie bracht de Bloemendaal-Volksweerbaarheid-Combinatie (B.V.C.) tot stand. De Bloemendaalse voetbalclub die het tot op de dag van vandaag heeft weten uit te houden(5).
De schietclubs onderling organiseerden ook schietoefeningen op de schietbaan in de duinen. Men ging dan vaak in colonne met de plaatselijke fanfare voorop, inclusief hun vaandels, richting schietbaan. Zo'n dag was een feestelijke gebeurtenis en gaf een drukte van belang (6).
Het vogelschieten, dat ook populair was in die tijd werd weer door andere Bloemendalers beoefend. Dat deed men op een terrein aan de huidige Duinwijckweg. Daar stond een hoge paal opgesteld met in top een houten vogel. De kunst was om die vogel met zo

weinig mogelijk schoten er af te krijgen. Als dat lukte was men de winnaar.

DUITSE BEZETTING 1940-1945

Tijdens de Duitse bezetting hebben in de duinen ook belangrijke militaire activiteiten plaatsgevonden. Omdat ook de aanwezigheid van Duitsers de mogelijkheid van een invasie vanuit zee niet uitsloot, werden er langs de kust de nodige verdedigingswerken gebouwd. De Duitsers bouwden de zogenaamde 'Atlantikwall', er verrezen bunkers langs de kust voorzien van geschutten. In het duin kwamen versperringen, anti-tankwallen, -muren,en -grachten. Er werden zandwallen opgeworpen, zoeklichten en geluidsrichters geplaatst en mijnen gelegd. Als eerste, ging de Duitse Luchtmacht(Luftwaffen) in de duinen zenderparken bouwen voor de vlieg- en gevechtsleiding. Zo werd er een zenderpark gebouwd op het hoge duin achter het meertje van Caprera. In Zandvoort-zuid bouwde men een ontvangstation en een groot radarstation, Sander 1 genaamd. Vervolgens plaatste men 6 radartoestellen waarvan de eerste in februari 1942 operationeel werd. De Duitsers bouwden 139 objecten waaronder verdedigingswerken, geschutkazematten en luchtafweergeschutten. In 1944 werd radarstation Sander 2 gebouwd en nog eens 50 verdedigingswerken. De opdrachten kwamen uit het hoofdkwartier Wildhoef te Bloemendaal.

BLOEMENDAAL

De Duitse Weermacht bouwde in 1943 batterij de Olmen. Vier grote open geschut-opstelplaatsen (achthoekig beton) met schuil-en bergplaatsen voor vier vuurmonden (10,5cm Krupp). Verder een vlakbaanopstelling als antitank en zeedoelgeschut. Een batterij lichte luchtdoel 20mm, een afdeling zoeklichten van 3 stuks, en 3 radartoestellen. In totaal ca.80 verdedigingswerken.

PARNASSIA

Bij Parnassia aan de kust bouwde de artillerie de batterij Langerak. Deze bestond uit vier grote vuurmonden (15cm Krupp), een batterij licht luchtdoelgeschut (75mm) in vlakbaan opstelling, en een antitankgeschut. In totaal 80 verdedigingswerken.